

Sorø Akademi i 2018. Foto: Birgitte Sværke Pedersen

LONE VAN DEURS

Akademihaven i Sorø

FØR • NU • FREMTID

Akademihaven i Sorø har en lang og spændende fortælling, et stykke danmarkshistorie, men også en fortælling om et haveanlæg, som har undergået store forvandlinger gennem mere end 800 år.

En have er altid under stadig forvandling, ikke bare vokser planterne, men tidernes krav, mode og muligheder, tekniske og økonomiske er også vigtige elementer. Dertil er det væsentligt hvilke aktiviteter, der skal understøttes og udvikles.

Klostertiden

I 1151 begyndte Benediktinermunkene i samarbejde med nogle af Hvideslægtens energiske mænd at bygge kloster på den lille ø Sor midt i et noget sumpet landskab.

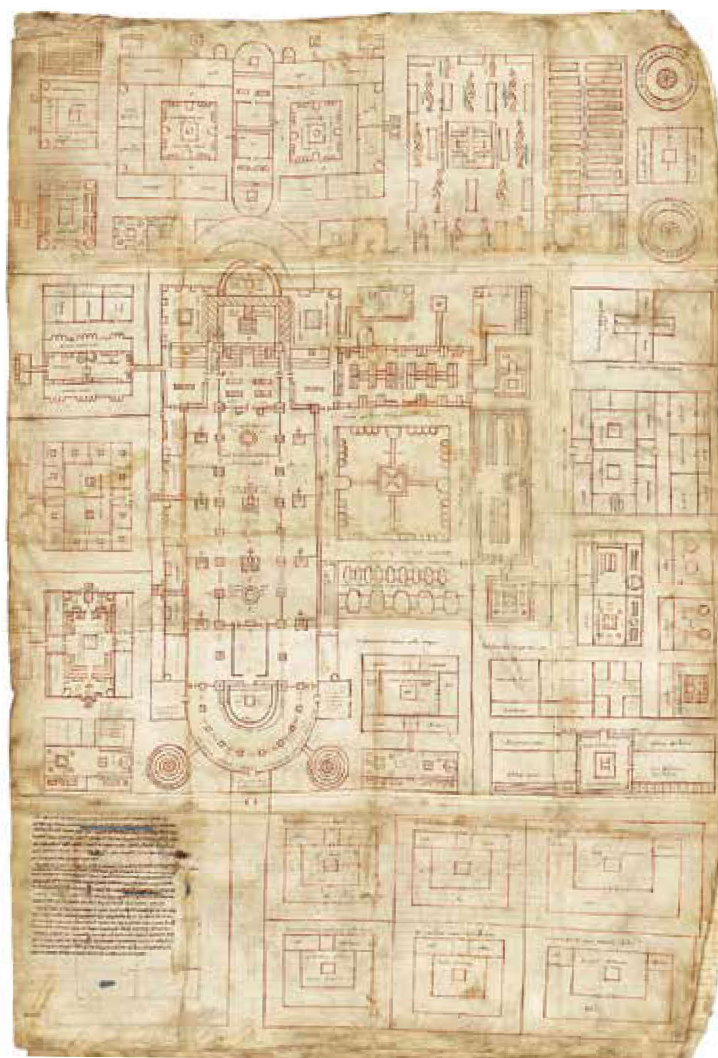
Man kan forestille sig, at de har brugt "generalplanen", (den man nu kalder Skt. Gallerplanen, da den opbevares på Stiftbiblioteket i Skt. Gallen i Schweiz), som udgangspunkt for byggeriet. Det var en standardplan med forskifter for bygninger og haveanlæg. Det var sydtyske Benediktinermunke der ca 819 – 826 udformede den til brug for klostre i hele Europa.

Munkene ragede dog hurtigt uklar med den lokale storbonde på Pedersborg og hele klosterbyggeriet blev allerede 1161 overtaget af Cistercienserne. Hele det sumpede landskab egnede sig langt bedre for Cistercienserne, som havde en forkærlighed for lave ydmyge steder, og var mestre i vandbygning.

Måske har Skt. Gallerplanens anvisninger været inspiration for den første klosterhave, der blev anlagt. 120 x 120 meter inddelt i kvadrater, måske omkranset af klippede Buxus sempervirens hække og tilplantede med mange arter nytteplanter, grønsager, lægeurter, frugtbuske og frugttræer.

LONE VAN DEURS • Landskabsarkitekt

Skt.Gallen klosterplan er den tidligste plan over et kloster vi kender.
Den blev tegnet af munke på klosteret i Reichenau i perioden omkring 819-826.
I dag opbevares den på klosteret i Skt.Gallen.

Det kan kun blive til anelser om havens egentlige udseende. Først Resens plan fra 1655 har fastholdt et egentligt billede af anlægget, og da havde munkene for længst forladt stedet.

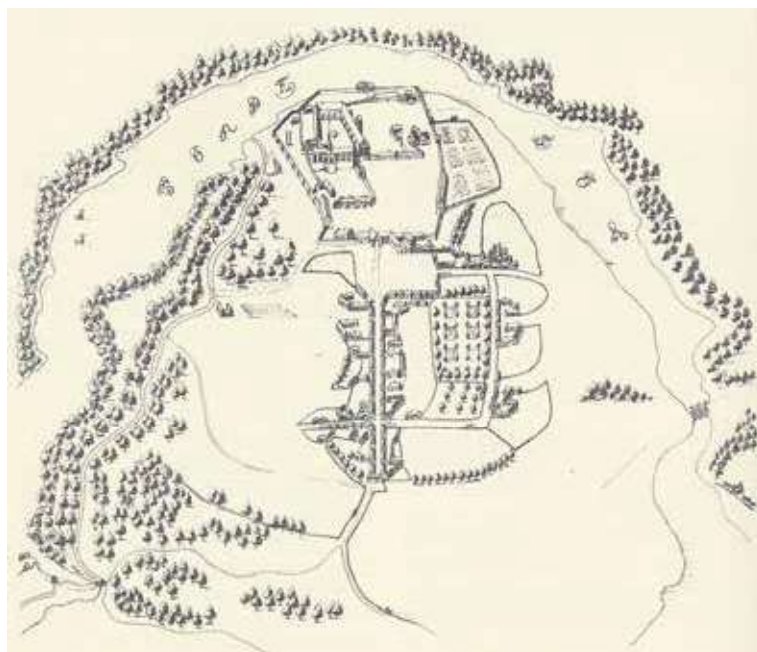
Reformationen 1536 skabte store ændringer, men de katolske munke fik lov at blive på klostret indtil de døde. Den sidste døde 1580, og dermed var klostertiden slut. Men 536 års klostertid satte sit præg også på eftertidens haveanlæg.

Kongens skole

Klostret lægges i 1584 ind under kronen og Frederik II har planer om at lave en skole i Sorø. Som det første sendte han straks sine tre sønner Christian, Ulrik og senere Hans dertil. Et par år senere oprettes en selvejende institution, som ved hjælp af landbrug og skovbrug skal skaffe midler til at kunne drive en skole for 30 adelige og 30 ikke-adelige drenge.

Klosteranlægget skal nu fungere som skole for unge mænd, der udover boglig viden skal tilegne sig verdslige færdigheder som jagt med falke og hunde, fægtning, politik og gode selskabsmanerer. Der blev bygget nyt og i tilknytning hertil anlagt forskellige nye friområder, blandt andet en ridebane og en hundegård. Formodentlig fremstod det samlede anlæg nu som en symbiose mellem klosterliv og ridderliv. Rester af klosterhavens urtegård blev beskyttet og anvendt som apotekerhave, hvilket Joakim Burser, skolens botaniklærer i 1625, har beskrevet.

Renæssancen som skabte nogle af Europas bedste haver nåede ikke frem til Akademihaven i Sorø. Den forblev meget længe som resterne af en klosterhave arret af riddertidens profane aktiviteter.

Prospekt af Sorø by fra Resens Atlas, 1677.

Dog blev der ansat en humlemand, som skal have opsyn med æbletræerne, roer og rodfrugter og en skovrider skal føre tilsyn med skovene og vildtet.

Det Ridderlige Akademi og barokhaven

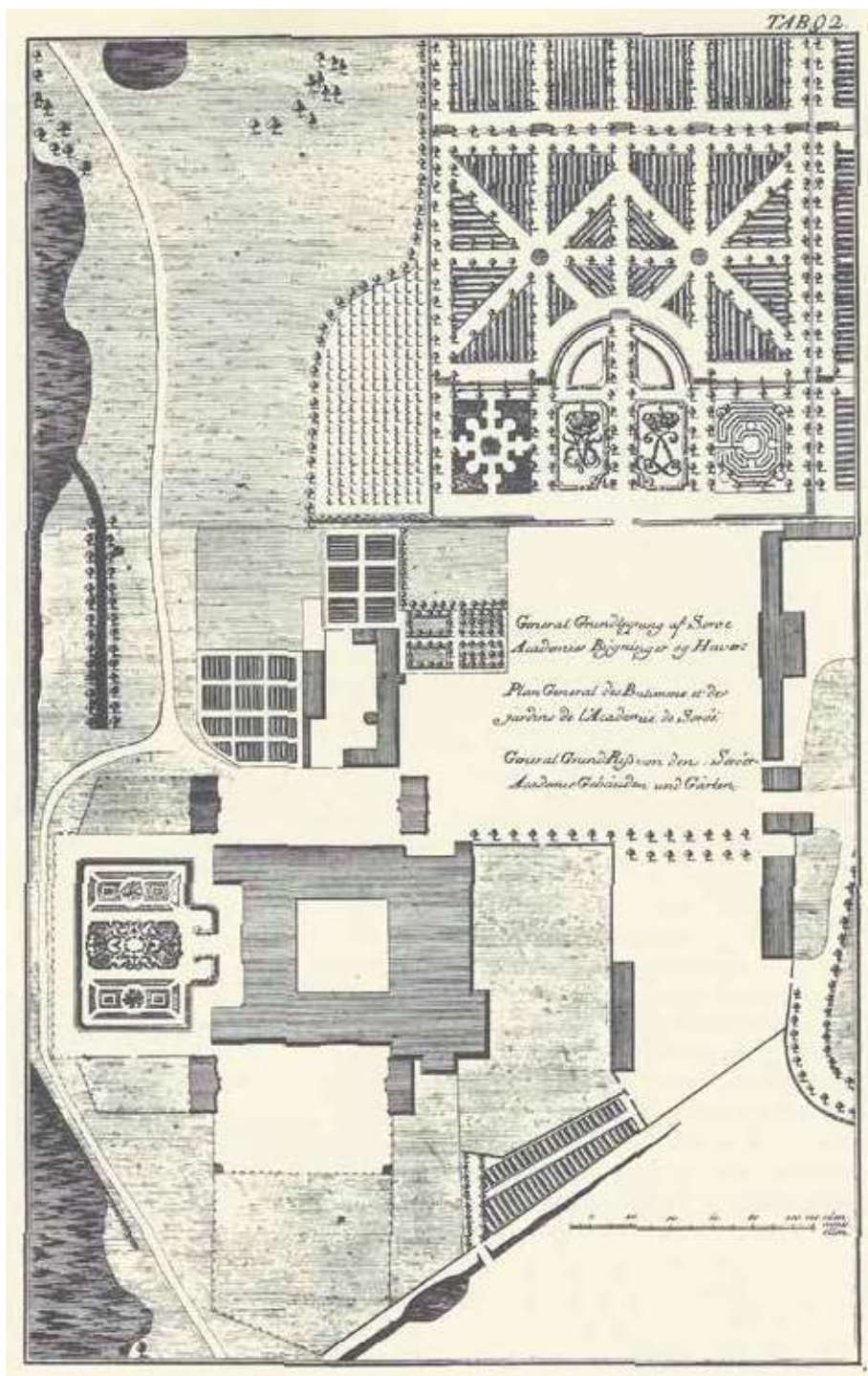
Resterne af munkehaven har i den kongelige skoletid vokset videre i stilhed. Vel i et vist omfang blevet passet, men uden egentlig forbindelse mellem de aktuelle funktioner og det samlede anlæg. Unge mænd fra de herskende klasser var mere optaget af ridning og falkejagt end at spadserere og passiere mellem blomsterbede.

Skolen indstillede helt sine tidligere aktiviteter 1737. Lauritz de Thura, tidens stjernearkitekt, blev engageret til at udarbejde et forslag til en radikal nytænkning af hele klosteranlægget, såvel bygninger som friarealer. I løbet af kort tid lå planerne færdige og ombygningerne gik i gang. Thura var internationalt skolet, så han lagde, inspireret af solkongens Versailles, stor vægt på, at et imponerende bygningsanlæg skulle understøttes af en passende have med alle de elementer, der hørte til en barokhave.

Allerede 1742 blev der ansat en urtegårdsmand, som skulle forestå oprydning af forsømte områder og planere omkring de nye bygninger. Dele af det gamle klosteranlæg blev erstattet af barokke haveelementer. Alléer hørte sig til, og der blev plantet adskillige, en enkelt, den nord/sydgående Lange allé fra Søgade mod søen, eksisterer stadig. En parterrehave blev anlagt foran hovedbygningen mod søen. Takshække og forsænket buxbombroderi omkring et bassin med springvand. Dertil kongens og dronningens monogram i buxbom som en særlig velkomsthilsen, når de svingede ind ad klosterporten. Klippede træer, labyrint, springvandsdam og klippede hække sammenkoblet med rester af klosterhaverne. En ikke helt formfuldendt barokhave, snarere en symbiose mellem munkenes haver og adelens barokke modeforestillinger.

Der har uden tvivl været stor aktivitet med skovle, trillebørene, save og sakse. Mange folk fra den voksende by har fundet arbejde her. Der blev lagt uendelig mange arbejdstimer i at holde haven i de rette former, så den kunne være en passende ramme om Thuras bygninger og skolens aktiviteter.

Det var kostbart at holde bygninger og have i en passende tilstand samtidig med at skulle drive skole på højt niveau, så arven fra Ludvig Holberg 1754 var en tiltrængt økonomisk støtte til en for Akademiet noget vaklende situation.

Lauritz de Thurass plan over Sorø Akademi fra 1737.

Branden 1813

Drama i Sorø natten mellem 10. og 11. juni 1813. Akademiets hovedbygning, Thuras barokpalæ, som var bygget på resterne af klosterbygningen stod i flammer og på kort tid forsvandt barokken fra Sorø, hverken bygning eller have stod til at redde.

Efter flere års overvejelser blev det besluttet at opføre en ny hovedbygning, opgaven blev givet til den 34 år gamle arkitekt Malling. En stor fritliggende bygning opstod af asken som en fugl Phønix, i passende afstand fra kirken og med nær kontakt til søen.

En ny skole, nye funktioner og dermed også nye omgivelser. Resterne fra den nedbrændte bygning og det meste af barokhavens fine mønstre blev jævnet med jorden og de fysiske rester skubbet ud i søen og formet som en lille ø, den, der i dag kendes som Ingemanns ø. Kun 14 lindetræer og enkelte rester af Thuras have stod tilbage som et sidste minde fra en anden tid med helt andre haveidealer.

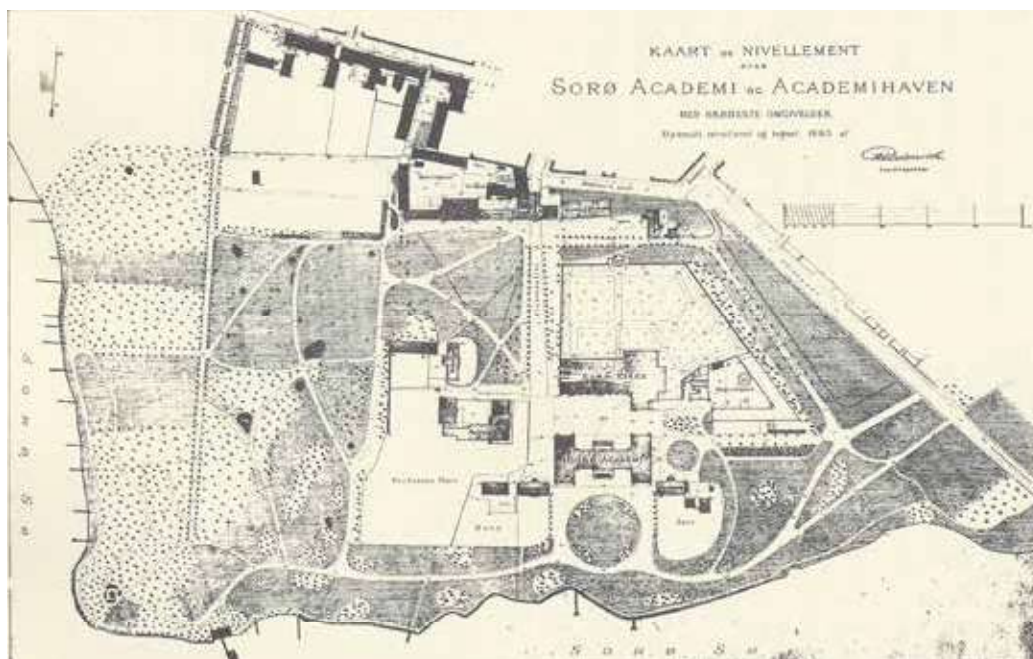
Efter branden – landskabshaven

Riddertiden var et helt afsluttet kapitel, haveanlægget havde mistet sin struktur og groede mere eller mindre vildt. Tiden med pynt og pral var erstattet af nødtørftig vedligeholdte småområder uden samlet plan. Arbejdskraften var ugedagsmændene, Akademiets fæstere, som mødte op og gjorde hoveriarbejde. De kom vandrende fra de omliggende landsbyer, Borød, Krøjerup, Slaglille og var egentlig ikke meget bevendt som arbejdskraft i haven. Lige så langsomt blev de udskiftede med daglejere og faste havefolk.

Der blev drevet planteskole med frugttræer, buske og skovtræer og anlagt en botanisk have, et kinesisk lysthus, en ridebane, veje og gange. Have, alléer, skov, eng, sump og sø vævede sig ind imellem hinanden, men der savnedes en samlet plan. Egentlig opstod der sådan lidt tilfældigt en landskabshave, som netop var tidens haveideal. Den vilde uplejede natur og græsningsoverdrev tog over og de enkelte rester af fortidens buxbomhække gik helt i forfald, de var for dyre at vedligeholde.

Rothes plan 1863 – Folkehaven

Nye friluftsider og befolkningens ønske om at kunne færdes i statens skove og parker blev den direkte årsag til, at forstråd Rudolph Rothe blev anmodet om at udarbejde en samlet plan for omlægning af Aka-

Akademihaven som den så ud i 1883. Opmålt af landinspektør K.L.Dedenroth.

demibygningernes omgivelser. Den klassiske landskabshave skulle erstattes af noget mere hjemligt, og netop Rothe var stor fortalere for at ikke at importere planter, men at bruge vore egne hjemlige arter.

Han var tilpas neutral i forhold til private lokale hensyn og bindinger, men måtte trods alt respektere enkelte spor af historiske elementer: Klostermure, brønde, brolægninger og alléer.

Han foreslog at rydde radikalt op og omdanne alle småhaver, krat og sump til en sammenhængende have med slyngede stier og forskellige haveinstallationer. Alle separate tjenestehaver skulle åbnes helt, kun en lille terrasse og et mindre grønt område kunne forblive privat. Han nærede ingen speciel veneration for fortidens mange historiske spor, men var drevet af ønsket om at skabe en ryddelig folkepark. Meget blev gennemført, men ikke alt faldt i rektors og godsinspektørens smag. Inden det endelige forslag blev fremsendt til godkendelse i rigsdagen blev solur, kloak og lysthus sløffet, mens flagstang og bådebroer forblev.

Ingemann døde (1862) et par år før "haveraseringen" gik i gang. Det havde nok gjort ham lidt trist at få skåret sin have midt over og miste den direkte forbindelse til søen. Men hans enke fru Lucie udtrykte overfor HC Andersen der var på besøg (1864): "Det er en godhed, at jeg får lov til at blive boende."

Det er Rothe, der nævnes i forbindelse med den store omlægning, men havens faste gartner August Voetmann har nu nok været en bærende gennemgående fagmand i såvel gennemførelse af planen som den efterfølgende pleje. I 45 år virkede Voetmann i haven, frem til sin død 1880. Det har sikkert haft en væsentlig betydning for hele havens udvikling, at der igennem så mange år har været en fast fagperson, der har kunnet pleje og udvikle de mange forskellige beplantninger.

Så kom Glæsel til

I en have sker af og til store forandringer på grund af tilfældigheder, eller man kan kalde det "ikke haverelaterede hændelser", det skete også i Akademihaven i Sorø, ikke en, men flere gange. Reformationen, ridderne, branden og nu Holberg skabte væsentlige forandringer.

Holberg skulle æres, 300 året for Frederik II's akademi skulle fejres (1886), det resulterede i at en statue af Holberg blev bestilt hos Vilhelm Bissen. Med et par års forsinkelse ankom kunstværket, Holberg med stok og hat, flankeret af "sine to koner", historiens Clio og komediens Thalia, stor og plump og ikke let at indpasse i den eksisterende have. En ting var man ikke i tvivl om, statuen passede ikke ind. Men hverken Holberg eller Bissen kunne man krænke, så statuen var kommet for at blive, der måtte foretages en eller anden form for tilpasning med omgivelserne.

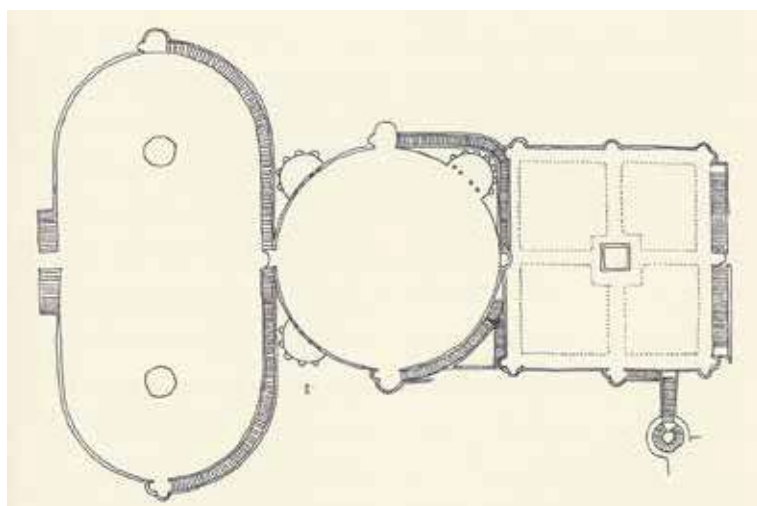
Igen søgte man hjælp udefra, landskabsgartner Edward Glæsel, tidens førende ekspert blev tilkaldt. En efterårsdag 1888 rullede hans karosse ind gennem Klosterporten og rektor og godsforvalteren tog imod. Glæsel åbnede vinduet og spurgte hvad sagen drejede sig om. Problemet blev forelagt, et ønske om et nyt anlæg omkring den store statue, men nej, opgaven syntes Glæsel for bagatelagtig, så han bad sin kusk om at køre igen. "Her er ikke noget for os at gøre" var ordene. For at redde situationen udvidede rektor straks opgaven til også at omfatte en videreudvikling af hele haven samt planer for en større ny kirkegård, dertil rådgivning om beplantninger langs søstierne samt langs Banevej, en ny gartnerhave og pladsen mellem kirken og skolen.

Så lod Glæsel sig formilde og påtog sig opgaven. Det blev til mange nye tiltag, hvoraf nogle stadig eksisterer. Anlægget omkring Holbergstatuen har stadig nogenlunde den udformning, som Glæsel planlagde med klippede hække og udsigtsakse mod søen. Holberg står i dag lidt mindre pynteligt end dengang, nu bare på et tæppe af stor-kenøb. Nu dog ikke mere med frit udsyn mod øst, til "Store Plads" og adgangsvejen til kirke og skole.

Nye tider – sportsaktiviteter

Den første cricketkamp i Sorø foregik i 1866, det var på "Store Plads". Den store grusplads lige syd for junkernes ridehus, havde tidligere været anvendt som ridebane, fægteplads og boldplads. Senere da tiderne skiftede og skolen tilbød anden undervisning bredte græsset sig, hestegødning, lerslam og grus var et ideelt voksested. Først da der var tilkørt uendelige mængder af grus og brugt uendelig mange arbejdstimer, lykkedes det at omdanne dette plørede område til et område til en passende cricketbane. Glæsel, som stadig var med i planlægningen, fik placeret to tennisbaner som afslutning mod vest, men dog med respekt for udsigtsaksen.

Bueskydning, riffelskydning og senest fodbold supplerede de tidligere sportsaktiviteter og nye områder blev inddraget for at kunne tilfredsstille elevernes udfoldelsesmuligheder. Forskellige muligheder for at finde plads til et større idrætsanlæg blev undersøgt. Akademikartneren, havearkitekt Georg Georgsen, tegnede omkring 1940 flere forslag til et større samlet anlæg, øst for Banevej det såkaldte Flomområde. Det forekom dog den bevilligende myndighed, Undervisningsministeriet, for stort og for dyrt, så der blev kun anlagt en enkelt fodboldbane "Flombanen" ved Filosofgangen.

Raffaels plan fra 1600-tallet for haven ved Villa Madama var forbilledet, da Georg Georgsen i 1956 tegnede et forslag til nyt sportsanlæg.

Ønsket om et større sportsanlæg var ikke rigtig blevet tilfredsstillt, så i 1956 opstod ideen om at lægge et stort idrætsanlæg på et område mellem Søgade og Trautnersvej, et kolonihaveområde, som Stiftelsen ejede. Georgsen tegnede et skitseforslag, et flot tænkt anlæg med paveslottet "Villa Madama"s haveplan som forbillede. En ellipse, en cirkel og et kvadrat, stort og flot tænkt uden smålige hensyn til de omkostninger, der ville være forbundet med udførelsen. Sparerunder, nyt projekt, endnu en sparerunde, først forslag fem kunne accepteres. Først i 1970 kunne et nyt sportsanlæg indvies. Uden tilskuerpladser og redskabsrum, men med et stort rundt rum, cricketbanen som anlæggets fineste haverum.

Vokseværk

På Sorø Akademi bor de fleste elever på skolen, nu ikke mere på sovesale, men hver elev sit værelse. Det betød behov for en ny elevbolig. Den nye Alumnatsbygning blev tegnet af Hoff & Windinge i 1958. Det store bygningskompleks lukkede for det frie syn mellem Store Plads, Holbergstatuen og søen. Georgsen var trist, specielt fordi det betød fældning af store gamle træer. At Holberg mistede sin kontakt med Store Plads, havde han et mere ironisk forhold til.

Byggeriet blev smukt tilpasset haven og mellem de enkelte elevfløje tegnede Georgsen fine gårdanlæg, som i mange år blev smukt passede.

I 2001 stod næste store byggeri færdigt. Lige overfor kirken, hvor de sidste rester af klostrets mure endnu stod, blev opført endnu en kollegiebygning, som BBP arkitekterne tegnede. Et vanskeligt sted både historisk og terrænmæssigt. Først flere år senere blev bygningen ved landskabsarkitekt Sven – Ingvar Anderssons indsats forenet med sine omgivelser ved hjælp af støttevægge og trapper. Nu står et cirkulært lavendelbed og byder kirkegængerne velkommen, når de træder ud af kirken. Seneste markante byggeri er Science centerets store runde bygning, som Kjær og Richter er arkitekter på. 2009 var den færdig og står nu som en mægtig videnssilo og danner Akademihavens afslutning længst mod sydøst. Den står som vokset ud af skoven, og store skræpper danner overgang til de sumpede søarealer.

Mange nye bygninger indenfor en kort årrække, kæmpespring fra klosterliv til moderne skole. Alligevel, så snart man træder ind gennem Klosterporten fornemmer man stadig, hvordan bygningerne kan fortælle historier og de resterende gamle træer stadig er en slags skelet i havens struktur.

Det cirkulære lavendelbed foran kirken i 2007. Foto: Lone van Deurs.

Haven og skoven

I Klostertiden blev alt havearbejde udført som håndarbejde og der var mange hænder til at anlægge og dyrke. Senere var det fæstebøndernes opgave at holde de ca 15 ha ryddelige. Først i 1742 er der dokumentation for, at Frederik V ansatte en fast urtegårdsmand, en gartner, der skal være ansvarlig for at rydde og planere og anlægge nye haver omkring bygningerne godt hjulpet af hoveribønderne. Sådan afløste den ene gartner den næste, og ganske langsom blev gartnerstillingen en mere og mere administrativ opgave. Da haven i 1864 blev en "folkehave", et offentligt lystanlæg blev gartneren sideordnet med skovrideren. Han

havde sit eget budget og skulle føre selvstændigt regnskab og havde pligt til at oplyse ministeriet om alle juridiske forhold, der berørte haven.

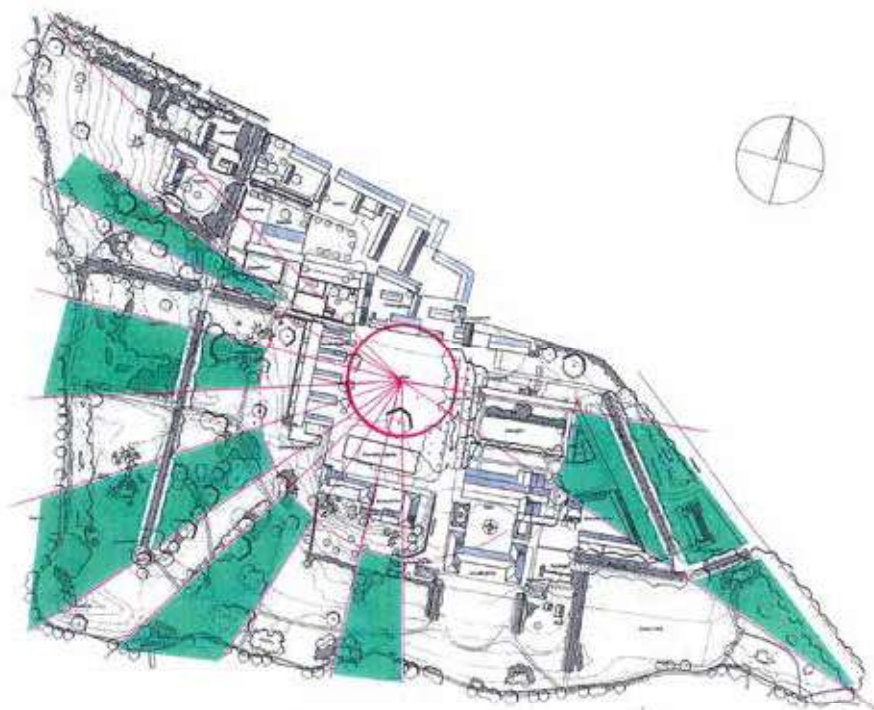
Den mest markante og vel også den mest betydningsfulde akademigartner var nok Georg Georgsen, som nidkært og med stor indfølelse både for de historiske spor og for moderne krav formede og udviklede den store have. Fra 1936 til 1964 talte han havens sag og forsøgte at undgå, at en modernisering resulterede i for voldsom teknokratisering og institutionering. Det var ikke altid at han og skovrideren havde helt samme tanke om hvilken indsats, der var nødvendig og hvem der regerede hvor. Blandt andet havde begge den opfattelse, at Filosofgangen var deres domæne. Soranerens sidste vej fra kirke til kirkegård skulle være gennem haven, med munkenes Mølleå på den ene side af vejen og en avnbøgehæk på den anden side. Skovrideren mente derimod, at Filosofgangen skulle fremstå som en skovvej og ligvognen med følge skulle vandre gennem skoven. Avnbøgehækken gik i forfald og Mølleåen mudrede til, og Filosofgangen er blevet en skovvej.

I dag er det Stiftelsens ansatte gennem 22 år skovfoged Anders Grube, der har det overordnede ansvar for Akademihaven og Klosterkirkens to kirkegårde. Fire mand passer anlæggene, en voldsom, men sikkert nødvendig disponering. For 35 år siden var der 16 ansatte.

Alle de tidskrævende detaljer kunne passes da arbejdskraften var klosterbrødre og senere hoveribønder stod parate. Også da en arbejdsmand fik en for arbejdsgiveren overkommelig løn, var der stadig mulighed for at fastholde det meget sammensatte haveanlæg med mange og nuancerede behov for plejeindsats.

Engang i 1990'erne inviterede Stiftelsen den svenske landskabsarkitekt professor Sven-Ingvar Andersson til at gennemgå haven for ved hans hjælp at få en helt ny plan, der kunne tilgodese en anderledes rationel vedligeholdelse og samtidig fastholde det store anlæg både funktionelt og oplevelsesrigt. Sven-Ingvar Andersson var allerede fra første besøg meget optaget af, at man fra skolen ikke havde et frit og helt åbent udsyn til søen. De store ældede piletræer, som lænede sig kraftigt ud over søen blev straks fældede og søens vandspejl kunne opleves klart og frit. Store Plads er blevet grøn og cirkulær, fra centrum trækkes radier ud mod øst, syd og vest, alle med retning mod Sorø sø. Mellem radiatorne holdes hver anden gang åbent og hver anden gang lukket, så der opstår en rytme mellem lange kig langs bygningsanlæggene og mod søen samt lukkede bøgefelter, som skal holdes som pur.

Et radikalt nyt design er lagt over haven, en ny fase i havens lange historie har taget sin begyndelse.

I Sven Ingvar Anderssons plan for Akademihaven fra 1990'erne er Store Plads centrum. Herfra udgår kiler som giver kig ned til søen

Bare en tanke

I Johannes Tholles bog "Danske gartnere" fra 1927 kan man læse, at regeringen i 1700 tallet kommer med bestemmelser om, at skolelæreren skal gøres bekendt med havedyrkning og enkelte steder også undervise deri. I skoleloven af 1814 indskrives en bestemmelse om, at de elever som har evne og lyst skal oplæres i at pøde og udføre andre havedyrkningssysler. Skolelærerne blev også pålagt at virke som gartnere i forlængelse af deres øvrige opgaver.

Det var en anden tid, men det sætter dog tanker i gang. Kunne undervisningen i biologi også i dag delvist foregå ved hjælp af praktiskarbejde vejledt af kyndige lærere? I Akademihaven er der masser af plads.

Litteratur

Torben Michelsen, Akademihaven, eget forlag 1976
Sven Ranvig, Sorøkrøniken I-II, Finn Jacobsens forlag 1986

Soranerbladet, årgang 102, nr. 3, september 2017
Johannes Tholle, Danske gartnere, J.H. Schultz Forlag, 1927